

(רא"ש שם; מהר"ם חלאווה להלן ע"ב), שבשביל זה די בהיכר כל שהוא ללוות את המלך (ע"פ רש"י שבת קנ. ב). ■ וכן הלכה, שאם רוצה לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה או על הכוס, אומר בלא שם ומלכות 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', וקודם לכן אסור לו לעשות שום מלאכה (שו"ע או"ח דצט, י ומשנ"ב שם, דל-לה ו-לט).

מאן ניהו בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי, רבי מנחם עצמו היה קדוש, וכמבואר בדברי הגמ' (מ"ק כה, ב) שבמותו איבדו כל המטבעות את צורתן, אלא שכיון שגם אביו היה קדוש, תולה את קדושתו באביו (תוס' ד"ה דלא). ומה שנקרא 'בנן של קדושים' בלשון רבים, הוא על דרך מה שביאר המדרש (תנחומא קדושים, ד) את הפסוק (ויקרא ט, ב) 'קדושים תהיו', דהיינו בכל מיני קדושות, אף כאן יש לבאר שהיה רבי מנחם קדוש בכל מיני קדושות, ומה שמבואר בגמ' שמעלתו היתה במה שלא הסתכל בצורת מטבע, הוא רק דוגמא אחת לקדושתו, וכל שכן שהיה קדוש בעריות וכדו' (בניהו). ויש שכתב, שנקרא 'בנן של קדושים' משום שזו דרך כבוד לכנות כך את הצדיק, וכמו שרשע בן צדיק נקרא 'רשע בן רשע' (ראה סנהדרין נב, א), כך צדיק נקרא 'צדיק בן צדיק' (תוס' רבינו פרץ [המובא במדרכי]).

דלא איסתכל בצורתא דזווא, ואף שצורות של עבודה זרה מן הדין אסור להסתכל בהן, הצורות שעל גבי המטבעות לא נעשו לשם עבודה זרה אלא לנוי ואין בהן איסור הסתכלות, ושיבחו את רבי מנחם שאף בצורות אלו היה נמנע מלהסתכל (תוס' שבת קמט, א ד"ה ודיוקני). ויש שכתב, שאף שנעשו לשם עבודה זרה מכל מקום אין איסור להסתכל בהן, כי מכיון שרגילים בהן לא יבוא להימשך אחריהן, ועל זה שבחו את רבי מנחם שאף שמותר מעיקר הדין, לא היה מסתכל בהן (תוס' ע"ז ג, א ד"ה ה"ג).

ואחרים אומרים ביוצר בראשית, שמברך 'ברוך יוצר בראשית' במוצאי שבת כנגד היום הראשון של הבריאה, על פי מה שדרשו (ראה רש"י בראשית ב, ד) שכל הברואים במעשה בראשית נוצרו כבר ביום הראשון, אלא שנקבע כל אחד ביומו (תוס' רבינו פרץ [המובא במדרכי]).

חותם מקדש ישראל, שמכל עולמו שיצר לא קידש אלא את ישראל, וחתימה זו שייכת למוצאי שבת שהוא היום הראשון למעשה בראשית [וכיון שהחתימה מתייחסת למעשה בראשית, מה שאומר 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' הוא מעין החתימה שמזכיר בה מעשה בראשית] (רשב"ם). ויש שפירש את נוסח 'מקדש ישראל', שקידש הקב"ה את ישראל במצוותיו ונתן להם את השבת שאותה הם מקדשים בשמירתה ושבייתה. ולפי זה מה שאומרים 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', הוא ממש מעין החתימה שמזכיר בה קדושת שבת (ע"פ תוס' ד"ה בין תוס' רבינו פרץ [המובא במדרכי]).

לית עלה אבי ואיתמא רב יוסף אהא דרב, מה שהתנגד אביי [או רב יוסף] בחריפות כל כך לחתימת 'מקדש ישראל', כיון שנראה כמזלזל בכבוד שבת, שהרי הוא כאומר שיש תוספת קדושה לישראל בציאת השבת (שו"ת רמ"ע מפאנו יח). ויש שכתב, שזה נראה כאילו אומר שקדושת השבת באה על ידי ישראל שמקדשים את יום ראשון להיות תחילת השבוע, כמו שקדושת המועדים באה על ידי מה שישאל מקדשים את ראש חודש, ועל ידי זה מתקדשים המועדים (ראה רשב"ם ב"ב קכא, א), ואינו כן, אלא קדושת שבת היא על ידי שמם (אור שמח שבת כט, ג). ויש שפירש,

וקא מר לא תלתא אמר ולא שבע אמר, ואף שרבי אושעיא לא אמר שצריך לומר בדוקא או שלש או שבע, אלא רק שלא יפחות משלש ולא יוסיף על שבע, אבל מה שבין שלש לשבע יכול לומר, ואם כן לא שינה רבא מדברי רבי אושעיא במה שאמר ארבע, מכל מקום הקשה לו רב יעקב בר אבא שאם באת לומר את המעט הנדרש כדי לצאת בו ידי חובה, היה די לך בשלש, ואם באת להרבות בשבח, למה לא הוספת עד שבע (רשב"ם ומהר"ם חלאווה). ויש שפירש, שכונת רבי אושעיא היא שצריך לומר בדוקא או שלש או שבע, שנתקנו כנגד איזה דבר, ומה שאמר רבי אושעיא 'הפוחת לא יפחות משלש, והמוסיף לא יוסיף על שבע', היינו שאם רוצה לקצר יאמר שלש ואם רוצה להאריך יאמר שבע (תוס' ד"ה ומר; תוס' רבינו פרץ [המובא במדרכי]). וכל מה שאין להוסיף על מנין שבת כנגד ענין מסוים, הוא דוקא במקום שאמרו חכמים שיעור לפחות ושיעור למרבה, כמו שאמרו כאן, שאנו אומרים שכוונתם לדקדק שיהיה דוקא כנגד המנין שאמרו, אבל במקום שקבעו מנין סתם, אף שהוא כנגד ענין מסוים, אם רצה להוסיף מוסיף, וכמו שאמרו בגמ' (מגילה כא, ב) ששבעה קרואים בשבת הם כנגד שבעה רואי פני המלך, ומכל מקום אם רצה יכול להוסיף על המנין (הגהות רא"מ הורוויץ, וראה חתם סופר).

המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימה, ואין זה דין דוקא בהבדלה אלא הוא דין כללי בכל הברכות (ע"פ רשב"ם ותוס' ד"ה מאי), ויש שגורסים כן בנוסח הגמ' 'כל הברכות כולן צריך וכו' (רי"ף). ולדעה זו של שמואל, צריך שיאמר סמוך לחתימה רק מעין החתימה, ולא מעין הפתיחה כפי שהצריכו פומבדיתאי (ע"פ רבינו דוד). ויש שפירש, שאף לדעת שמואל צריך לומר מעין הפתיחה ואין בזה מחלוקת, וכונתו שצריך לומר אף מעין החתימה (ר"ן; מהר"ם חלאווה).

ושאינו רגיל אומר אחת, והיה יכול להקשות גם ממה שמבואר לעיל (ק, ב) שהבדלה אחת זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא, אלא העדיף לשאול מבריתא, ואילו לעיל הם רק דברי רב יהודה אמר רב בשם רבי יהודה הנשיא (תוס' ד"ה מתיבי). ודעת רבי יהודה הנשיא היא כדעת בנן של קדושים המובאת להלן (חתם סופר השלם). ויש שפירש, שלא אמר רבי אושעיא שאין לפחות משלש אלא כשמבדיל בברכה ארוכה שפותח בברוך וחותם בברוך, אבל רבי יהודה הנשיא לא היה חותם בברוך אלא היה מבדיל בברכה קצרה בלא חתימה (ראה תוס' להלן קה, א ד"ה קשיא), ובאופן זה כולם מודים שדי בהבדלה אחת (צל"ח).

ונתנו העם לומר שלש. ■ וכך נפסק להלכה (רי"ף; רא"ש י, א; טור או"ח דצט). ומה שמוסיפים הבדלה רביעית 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', הוא רק כדי לסיים מעין החתימה סמוך לחתימה [וכפי שביאר רבא לעיל], ולכן אינו עולה לחשבון מנין ההבדלות (שם). אך בנוסח ההבדלה של 'אתה חוננתנו' שבתפילה, לא יאמר 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', שאין להוסיף על שלש הבדלות, ושם אינו צריך לאומרו בשביל החתימה, שהרי חותם בחון הדעת (ר"ן בשם תוס'). ויש שכתב, שתיקנו לומר בנוסח ההבדלה שבתפילה כמו שאומר בברכת ההבדלה על הכוס, כדי לא לשנות הנוסח בין ההבדלות (אבודרהם סדר מוצאי שבת).

ומה שצריך לומר שלש הבדלות, הוא רק במבדיל על הכוס כדי להתיר לו לאכול [שאסור לאכול לפני הבדלה (ראה להלן קז, א)], אבל כדי להתירו בעשיית מלאכה, מספיק לומר הבדלה אחת